

Getų ir jotvingių religinių įvaizdžių paralelės

Gintaras BERESNEVIČIUS

Straipsnio objektas – getų ir jotvingių religinių įvaizdžių (apibendrinamų Zalmoksio ir Sovijaus mitinėmis figūromis ir už jų slypinčiomis pasaulėžiūros sistemomis) paralelės, ryškėjančios išskaitant į Jono Basanavičiaus hipotezes apie bendrą lietuvių (sūduvių /jotvingių) ir trakų, dakų bei getų kilmę, analizuojant istorinių šaltinių duomenis, tautosakos ir kalbos medžiagą. Tikslas – nustatyti, koku laipsniu antikinių šaltinių pateikti faktai dera su mūsų turimomis žiniomis ir išvalgomis apie galimą bendrą buvusį getų–baltų teritorinį ir kalbinį substratą. Metodas – istorinis lyginamasis. Išvados – aptartos getų/jotvingių religinės sąsajos pačios savaime nepatvirtina getų ir jotvingių giminytės; jos derintinos su istoriniais duomenimis. Religinis istorinis požūris greičiau patvirtintų nei atmestų getiškosios jotvingių kilmės hipotezė.

Šiuo straipsniu pamėginsiu pasukti Jono Basanavičiaus hipotezių link – šįsyk mitologiniu aspektu siekdamas verifikuoti getiškąją jotvingių kilmės (ar bendro getų–baltų substrato) prielaidą. Tai ne tiesmukas užsimojimas įrodyti jotvingių (ar lietuvių) getišką kilmę. Mėginsiu patikrinti, kiek skurdokos, bet tikrai ne niekinės antikinių šaltinių žinios apie getų tikėjimus gali derėti su mūsų žiniomis apie jotvingių/lietuvių religinius įvaizdžius. Jonas Basanavičius, remdamasis lietuvių dainose minimais „dunojėliais“, „levais“, „vynmedžiais“ ir panašiomis Lietuvoje, atrodo, nežinomomis realijomis, teigė, jog lietuviai (ar konkrečiai suvalkiečių protėviai sūduviai – jotvingiai) yra trakų, dakų arba getų palikuonys. Tiesa, kilmės klausimais Jonas Basanavičius ne visada buvo vienodai apsisprendęs, tačiau išties – minimos tautos ar gentys buvo giminingos, istoriškai užėmusios didelius žemės plotus, iš esmės – į pietus nuo baltų teritorijų. Jos buvo nesyk okupuojamos, stumiamos iš užgyventų vietų ir kartais išties pasitraukdavo į šiaurę nuo Dunojaus, išnykdamos iš metraštininkų akiračio (tačiau šie šiauriau Dakijos ar Karpatų kalnų jų niekada nenusivydavo).

Jono Basanavičiaus pastebėjimai išties stiprūs, bet apskritai jo trakiškoji hipotezė sumezgama pernelyg menku argumentacijos tinklu: Dunojus suvalkiečių dainose, žinoma, pritrunkia, bet norint galima teigti, kad tai bendrinis indoeuropietiškas žodis, nusakantis didelius, plačius (tekančius) vandenius, o levas atėjęs iš Ezopo pasakų, mokyklų, bažnytinės ar karnavalinės ikonografijos, dvarų kultūros ar tiesiog klajojančių žvėrynų. Tiesiog mezgant hipotezė pravartu pasamprotauti ir apie kitus įmanomus jos reabilitacijos taškus.

Trakiškoji hipotezė sunkiai gali būti rimčiau aptariama dėl šaltinių trūkumo ir dėl jų neapibrėžtumo. „Levas“ ar „Dunojus“ patys savaime nieko neįrodo. Galų gale trakais kaimynai amžininkai lietuvių ar kitų baltų genčių niekada nevadino.

Daug įdomesnė yra *getiška* jotvingių kilmės versija, iškelta, žinia, Jono Basanavičiaus, bet vėliau jo įjungta į bendrą trakiškosios hipotezės kontekstą, tiesa, šiąją paremti jis tegalėjo samprotavimais apie spalvingus suvalkiečių dainų simbolius. Getiškoji hipotezė daug pajėgesnė vien dėl to, kad ją, kitaip nei trakiškąją, paremia ar bent jau leidžia kelti istoriniai šaltiniai, ir Jonas Basanavičius pirmasis tai pastebėjo.

Getiškosios jotvingių kilmės hipotezės jėga koncentruojasi ties keliais viduramžių šaltiniais bei galimybe juos sieti su antikine medžiaga.

Vytautas Didysis dar 1420 m. kovo 11 d. savo laiške imperatoriui Zigmantui sūduvius vadina getais: „terra Sudorum sive Gettarum”.¹ Iš vienos pusės, LDK valdovas privalėjo žinoti, kas yra kas, tad jo liudijimas vertas pasitikėjimo, antra vertus – jotvingiai getais vadinti daug ankstesniuose šaltiniuose, ir gal jis pasirėmė nuo XIII a. žinoma kaimyninių šalių metraštinė tradicija? Vincentas Kadlubekas „Lenkų kronikoje“ 1203 m. jotvingius tiesiai vadina getais (BRMŠ I 207, 209). Kitas lenkiškas šaltinis, XIII a. anonimino autoriaus „Didžiosios Lenkijos kronika“ (Chronica Poloniae Maioris) 43 skyriuje poleksėnus (t.y. jotvingius) vadina getais arba prūsais, 33 skyriuje ne taip aiškiai kalba apie „kažkokius getus ar prūsus”.² Tas neapibrėžtumas gal atsiranda ne tik dėl menko XIII a. lenkų nusimanymo apie baltų etnosus, bet ir dėl platesnio „kontekstinio” svyravimo – pats Vincentas Kadlubekas kitoje vietoje sako, kad „getais vadinami lietuviai, prūsai ir kitos ten gyvenančios gentys” (Gete dicuntur omnes Lithuani Prutheni et alie ibidem gentes).³ Vincentas Kadlubekas jotvingius vadina getais platesniame kontekste kaip visus baltus (nors tai nėra aišku), o „Didžiosios Lenkijos kronikos” autorius lyg ir svyruoja, jam poleksėnai – prūsai arba getai, Vytautas Didysis lietuvių getais nevadina, jam getai – sūduviai. Kyla klausimas – o gal Vincentas Kadlubekas getais jotvingius (visus baltus) pavadina pasiremdamas antikine tradicija, nes, anot Herodoto, getai išties gyvenę šiauriau Dunojaus, tad jotvingiams (baltams) mėginant atrasti antikinių atitikmenį, getai tiesiog mintyse „pritempti” prie Baltijos? Tokios galimybės atmesti negalima. Tik kodėl minimi getai, o ne, tarkime, daug šiauriau gyvenę dakai, skitai ar pan.?

Vis dėlto čia lemiamas būtų Vytauto Didžiojo išsitarnas. Vargu ar kryžiuočiai buvo išskaitę į Vincento Kadlubeko tekstą ir ar Vytautas Didysis dėl kažkokių specifinių ekscentriškų priežasčių norėjo įteigti imperatoriui Zigmantui, jog sūduviai – getai. Jis tiesiog patikslina, pateikia du vardus, kuriais ta gentis žinoma. Neaptarsiu čia istorinių pervertų, dėl kurių dalis getų galėjo pasislinkti į šiaurę – kad ir dėl to, jog tokių vyksmų buvo daug, apie tai, tarkime, daug rašo Jonas Basanavičius. Pakanka pastebėti, jog XIII–XV a. Lietuvoje ir Lenkijoje gyvavo tradicija, pagal kurią jotvingiai (kaip poleksėnai ar sūduviai) vadinti getais. Nors Ordino kronikos sūduvių getais nevadina, Vytauto Didžiojo laiškas imperatoriui Zigmantui netiesiogiai nurodo, kad ir vokiečių (ar plačiau – Imperijos) pusėje jotvingių–getų sinonimika nebuvo nežinoma: vargu ar svarbiame laiške Vytautas Didysis būtų norėjęs šokiruoti imperatorių naujiena apie ūmai jo kunigaikštystėje išdygusius getus – remtasi siuntėjui ir adresatui žinomais dalykais.

Pačių getų vardas su jotvingiais taip aiškiai nesisieja, nors negalima atmesti galimybės, kad tai teoriškai galėtų būti tam tikros konkrečios getų atšakos vardas, tokiu atveju kyla didelė pagunda juos sieti su po visą Europą zujusiais jazygais, kovojusiais prieš Romą ar su ja, tam tikrą laiką gyvenusiais Šiaurės Pajuodjūry, o kartais pasirodžiusiais ir trakų–getų teritorijose. Tačiau antikiniai autoriai juos laiko sarmatais, ir jotvingiai čia neįžiūrėtini.

Getiškosios hipotezės požiūriu, įdomiausia būtų Jono Basanavičiaus pasiūlyta versija: seniausiuose šaltiniuose randame ne Jotvą ar jotvingius, o atitinkamai Getwesia, Getuesia, Gotwesia, Getwezitae, Getuinzitae; slavai, garsą „g“ tardami ir rašydami kaip „j“, padarė Jecuen, Jacuitae, Jacuingi, ir toliau – Jatwiagi, Jatwiazii, Jetwezi etc.⁵ Ši hipotezė jotvingius tiesiogiai susieja su getais ir tikrai verta dėmesio. Tiesa, Kazimieras Būga jotvingių etnonimą sieja su rusų *jatvo* „žuvų tuntas“, serbų *jata* – „žvėrių banda“, „daugybė žmonių“, „spūstis“ ir pan.⁶ Kurią hipotezę vertėtų rinktis? Kol kas – skonio reikalas, nes argumentų galima prirankioti ir vienai, ir kitai.

Pažvelkime, ką apie getų pasaulėžiūrą ir jų tikėjimo dalykus rašo Herodotas (getus laikęs trakų gentimi) savo „Istorijos“ ketvirtoje knygoje, 93–96: „Prieš atžygiuodamas prie Istro, [Darijus] pirmuosius pavergė getus, tuos, kurie tiki nemirtingumu. Mat trakai, [...] skirmiada⁷ ir nipsėjai pasidavė Darijui be mūšio. O getai, patys narsiausi ir teisingiausi iš trakų, neapgalvotai pasipriešinę, iš karto buvo pavergti. Jų tikėjimas nemirtingumu yra štai koks: jie tariasi ne miršta, o išeiną pas dievą Salmoksi. Kai kurie iš jų tą patį dievą vadina Gebeleidžiu. Kas penkeri metai išrinktą burtais vieną saviškį getai siunčia pasiuntiniu pas Salmoksi, pavesdami [prašyti] to, ko jiems tąkart reikia. O siunčia taip: vieni išsirikiavę laiko tris ietis, o kiti, paėmę siunčiamąjį pas Salmoksi už rankų ir kojų, išsiūbuoja ir meta aukštyn ant smaigalių. Jeigu jis pervertas miršta, [getai] mano, jog dievas jiems palankus, o jeigu nemiršta, tai apkaltina patį pasiuntinį, sakydami, kad

jis esąs nedoras žmogus, ir siunčia kitą, dar gyvam perduodami savo prašymus. Tie patys trakai, šaudydami iš lankų į viršų, į dangų, taiko į žaibą ir griaustinį, grasina dievui, nes nepripažįsta jokio kito dievo, tik savo pačių.

Kaip aš sužinojau iš graikų, gyvenančių apie Helespontą ir Pontą, šitas Salmoksis buvęs žmogus ir vergavęs Same pas Mnesarcho sūnų Pitagorą. Tapęs laisvu, ten išgijęs didžiulius turtus ir sugrįžęs į savo tėviškę. Trakai tais laikais buvo dideli vargšai ir tamsuoliai, o Salmoksis buvo susipažinęs su jonėnų gyvenimo būdu ir papročiais, tobulesniais negu trakų, mat jis bendravęs su graikais ir didžiausiu jų išminčium Pitagoru. Taigi tas Salmoksis įrengęs pokylių menę, kurioje, svetingai priimdamas ir dosniai vaišindamas garbingiausius piliečius, mokydavęs, kad nei jis pats, nei jo užstalės bendrai, nei visi jų palikuonys nemirsia, o keliausią į tokią šalį, kur gyvensią amžinai ir turėsią visokiausių gėrybių. Šitaip darydamas ir kalbėdamas, Salmoksis ėmė rengtis požeminį būstą. Visiškai jį įrengęs, jis ten pasislėpęs nuo trakų ir gyveno trejus metus. Trakai gedėję ir apverkę jį kaip mirusį. Ketvirtaisiais metais jis vėl pasirodęs trakams, ir taip jie įtikėję Salmoksio aiškinimais. Šit kaip jis pasielgęs, pasak jų.

O aš pasakojimais apie tai ir apie požeminį būstą nei labai tikiu, nei netikiu, bet manau, kad šitas Salmoksis gyveno daug anksčiau už Pitagorą. O ar Salmoksis buvęs koks žmogus, ar kokia vietinė getų dievybė, man vis tiek. Taigi getai, turintys tokius įsitikinimus, buvo persų pavergti ir žygiavo su jų kariuomene” (BRMŠ I, 117–118, 123–124, vertė Nijolė Juchnevičienė).

Šis įdomus Herodoto pranešimas nors ir trumpas, vis dėlto pats plačiausias mums žinomas liudijimas apie getų pasaulėžiūrą bei tikėjimus. Kai kurie dalykai groteskiški, atrodytu, šnekama apie visiškus tamsuolius, kuriuos bet koks prasilavinęs gentainis gali apmauti tiek, kad jie paskelbtų jį dievu ir imtų tikėti pomirtiniu gyvenimu. Apskritai, religijų istorijos požiūriu, nėra žinoma tautos ar genties, kuri nebūtų tikėjusi pomirtiniu gyvenimu – geresniu ar prastesniu.

Šaudymas į dangų. Šaudymas iš lanko į dangų, taikant į žaibą ir griaustinį, turi atitikmenį lietuvių padavimuose – Norbertas Vėlius, komentuodamas šį getų ritualą (BRMŠ I, 114), pastebėjo, kad tai Čičinskas, šaudantis į dangų iš šautuvo. Jono Lasickio aprašytas žemaitis, audros metu keliantis į viršų lašinių paltį ir prašantis, kad Perkūnas jo netrenktų, elgiausi panašiai, tik ne grasindamas, o mėgindamas įsiteikti, siūlydamas auką, nors, žinoma, tai ne getų grasinantis šaudymas perkūnijos metu. Antra vertus, šis getų ritualas galėjo reikšti ką tik nori. Strėlėmis, tarkime, gal norėta nuvaikyti kokius piktuosius audros debesis ar oro demonus – pašalinis stebėtojas tai galėjo išsiaiškinti visai kitaip. Nors apskritai šaudymas perkūnijos metu žinomas lietuvių sakmėse – sapne angelas lietuvių generolui liepia pradėti šaudyti į švedus kryžmine ugnimi, tada į juos ima trankyti Perkūnas.⁸ Daugelyje lietuvių sakmių Perkūnas audros metu savo vilyčiomis ar kulkomis šaudo į velnią, ir medžiotojas, sidabrine kulka šaudamas į Perkūno persekiojamą velnią, susilaukia Perkūno pa-

dėkos – tai irgi šaudymas audros metu, bet šaudymas į Perkūno priešinę. Tad getai, šaudydami audros metu, atlieka kažkokį ritualą; jei tai grasinimas dievybei, mūsų duomenų atitikmenys menki, gal dėl ypatingos dangaus sakralizacijos ir Perkūno svarbos lietuvių tradicijoje; jei tai tiesiog piktu dvasių vaikymas, šaudymas, atitikmenų apstu.

Pasiuntinys pas Zalmokšį. Zalmoksis (vis dėlto vartosime labiau įprastą rašybos formą) yra pagrindinė getų dievybė. Pasiuntinys išrenkamas burtais, jam perduodami prašymai, siunčiamasis perveriamas ietimis. Žinoma, pasiuntinio idėja visų pirma primena lietuvių pasaką apie laišką į pragarą (LPK 761) arba apie pasiuntinį, gabenantį pragaran pyragus (LPK 730). Pasakos apie tokį keliauninką populiarios Lietuvoje, kaimyniniuose kraštuose jų užrašyta gerokai mažiau.⁹ Pyragą gauna pats velnias, laišką – konkretus mirusysis, esantis pragare. Bet koku atveju, pasiuntinio į kitą pasaulį idėja lietuvių tautosakoje egzistuoja. Ir įdomu, ar tokių pasakų atsiradimo negalėjo sąlygoti koks specifinis, getiškas artimas ritualas ir konkrečiai – kokia „forma“ žinia buvo siunčiama iki tol, kol pasakoje įsiterpė laiškas? Bet koku atveju, lietuviai ir kitos baltų gentys žinojo burtais atrinkto belaisvio aukojimą dievams, kartais toks belaisvis būdavo subadomas, kartais sudeginamas. Tai, kad suvokta, jog belaisviai yra ir aukos dievams, ir savotiški siuntiniai jiems, kad naudotasi „pasiuntimo“ terminu, liudytų kad ir „Eiliuotoje Livonijos kronikoje“ užrašytas sembų pasižadėjimas belaisvius pasiųsti savo dievams, Vnsin goten senden (BRMŠ I 297). Burtais paremtas parinkimas – tai žinomas Hirtzhalso atvejis (BRMŠ I 337, 347), taip pat Vygando Marburgiečio minimas Klaipėdos komtūro Nicolauso Cassowo paaukojimas dievams (BRMŠ I 464, 470) ir kt. Burtais paremtas aukojimas, belaisvio siuntimas dievams „techniškai“ artimas getų ritualui, tiesa, čia belaisviui jokios instrukcijos ar prašymai neperduodami, jokia beržo tošis su runomis jam užantin neįdedama, nors tokia galimybė teoriškai neatmestina; belaisvio siuntimas pats savaime jau yra tam tikra informacija.

Nemirtingumo samprata. Herodotas, apibūdinamas getus, sako, kad jie tikintys nemirtingumu, tačiau ta informacija pati savaime bemaž beprasmė, nes, kaip minėjau, genčių ar tautų, netikinčių tam tikra pomirtinio gyvenimo forma, nerasime. Antikoje tokias doktrinas galėjo kurti tik pačios originaliausios filosofų sektos. Herodoto posakis, jog getai tikį, kad po mirties jie eina pas Zalmokšį, ir Zalmokšio mokymo nupasakojimas leidžia suprasti, jog iki Zalmokšio getai netikėjo nemirtingumu, bet religijų istorijoje tokio fakto nėra. Tarp eilučių galima įskaityti, jog getai tikėję nemirtingumu kažkaip kitaip, t.y. jie netikėjo, kad yra pomirtinis pasaulis, ir čia įsiterpia prielaida, kad getai tikėjo reinkarnacija ar metempsichoze, o ne pomirtiniu pasauliu. Arba – tikėjo „graikiškai“, t.y. Hadu, požemine atmintį praradusių šešėlių karalyste, kuri išties yra artima nebūčiai.

Zalmoksis kaip Pitagoro mokinys pačiam Herodotui atrodė neįtikinamas. Tik kodėl jo informatoriai minėjo būtent Pitagorą? Kaip vieną paslaptiniausių filosofų? Bet koku

atveju, tokiam sugretinimui jie turėjo kažkokį, tegu ir tolimą, „teorinį pagrindą“.

Jei Zalmoksis išties mokėsi pas Pitagorą, jis turėjo skelbti mokymą, artimą pitagoriškajam. Jei jis nesimokė pas Pitagorą, o ir pats gal buvo tik mitologinis personažas ar kultūrinis didvyris, su Zalmokšio vardu siejamas mokymas turėjo kažkaip sietis su Pitagoro mokymu, – pakankamai, kad graikams labiausiai primintų šį filosofą.

Bėda tik, kad Pitagoras mums labai menkai težinomas – visų pirma, iš palyginti vėlyvų perteikimų; vėlyvieji pitagoriečiai nuo savo mokytojo, atrodo, nuėjo labai toli. Kas iš nuotrupų mus pasiekia, gali būti kažkiek susieta su Zalmokšio figūra. Visų pirma, Pitagoras, atrodo, savo bendruomenei nesibodėjo būti savotiško kulto objektu. Ši idėja gal ir primintų Zalmokšį. Tačiau iš patikimesnių šaltinių apie pomirtinio gyvenimo mokymą tesužinome, jog Pitagoras sakėsi prisimenąs buvusius savo įsikūnijimus, t.y. jo mokyme turėjo būti kažkoks su reinkarnacija susijęs elementas.

Tad graikams Pitagoro ir Zalmokšio sąsaja galėjo atsirasti arba dėl sudievinimo, arba dėl tikėjimo sielų keliavimu; Zalmoksis kaip tik moko apie pomirtinį pasaulį. Įtikėtina, kad getai patys tikėjo būtent reinkarnacija, sielų keliavimu; po tam tikros reformos, siejamos su mitinio ar istorinio Zalmokšio vardu, jų mokymą galėjo papildyti (pakeisti) ar suderinti.

Herodotas pažymi ypatingą getų narsą, jie, beje, vieninteliai iš kaimyninių genčių stoja į karą ir apibūdinami kaip „narsiausi“. Ta jų savybė pasitvirtino ir vėlesniais laikais – po įnirtingų kovų su priešiškomis gentimis bei romėnais getų teritorijos, istorikų duomenimis, visiškai ištuštėjo. Čia, žinia, prisimintinas Vincento Kadlubeko liudijimas apie jotvingius, pasižyminčius „neapgalvota drąsa“ (BRMŠ I 208) bei Jono Dluogošo nusistebėjimo kupinas apibūdinimas: „Jotvingiai – nepaprastai aukšti ir taip geidžia šlovės bei išlikti (žmonių) atmintyje, kad dešimt jų kaunasi su šimtu priešų [...] Tas karingumas jiems buvo labai pražūtingas, nes dauguma visada gali lengvai įveikti mažumą; taigi pamažu beveik visa tauta žuvo pralaimėjusi karo lauke, nė vienam nepasitraukus iš nelygios kovos ir nesistengus pabėgti iš pradėto mūšio“ (BRMŠ I, 548, 568, vertė Daiva Mažiulytė). Šitokių jotvingių elgesį Vincentas Kadlubekas apskritai sieja su jų tikėjimu reinkarnacija: „Visi getai yra kvailai įsitikinę, kad vėlės, palikusios kūnus, vėl iš naujo įsiskverbiančios į gimstančius kūnus, nors, patekusios į šurkščius bei kvailus kūnus, jos tampa kvailesnės bei šurkštesnės; net ir visada švelnus jų elgesys nepašalina bukaprotiško šurkštumo“ (BRMŠ I, 207–209).

O trakai–getai buvo viena iš Europos tautų, tikėjusių sielų keliavimu. Šiuolaikiniai religijų istorikai netgi mano, kad trakiški tikėjimai sielų keliavimu galėjo įtakoti graikų filosofus, pagrindusius graikų reinkarnacijos idėją.¹⁰ Taigi, pagal religinę istorinę logiką, ne Zalmoksis turėjo mokytis pas Pitagorą sielų keliavimo doktrinos, o atvirkščiai. Vis dėlto Zalmoksis laikytinas mitinio precedento kūrėju, kultūrinio didvyriu, galbūt pakylėtu į dievybės rangą.

Zalmoksis, Gebeleizis. Kalbėdami apie Herodoto perteiktą Zalmoksiso istoriją, privalome turėti omenyje, kad Herodotas ją išgirdo ne iš pačių getų, o iš graikų, gyvenusių Juodosios jūros pakrantėse, taigi iš antrinio šaltinio. Be to, jau tuomet stipriai skeptiški graikai (pats Herodoto pavyzdys, nekaltant jau apie sofistus ar kinikus) mitų, ypač svetimų, nepriimdavo pažodžiui ir, savo dievų ir savo pačių pavyzdžiu, visur išžiūrėdavo klastas bei sukybes. Kaip ši mitų ar įvykių pasakojimo patys getai, mes nežinome, tačiau galime būti tikri, jog tikrai ne tokiu pavidalu. Negi jie galėjo pasakoti, esą Zalmoksis juos apmovęs, o po to jie vis vien ėmę tikėti pomirtiniu pasauliu bei jį sudievinę. Graikai iš getiško mito varianto pamėgino atkurti sau priimtina versiją, tačiau pagrindiniai siužeto mazgai turi būti redukuojami.

Pirmausia, Zalmoksis kelia puotas, vaišina getus, vėliau dingsta požeminiame būste trejiems metams. Vėliau pasirodo getams, šie įtiki jo aiškinimais apie palaimingą pomirtinę būklę ir jį sudieviną.

Tai labai primena žinomojo Sovijaus mito siužetą. Sovijus nueina į požemius, ten vaišinamas ir migdomas trimis būdais. Jis kitiems parodo kelią į pomirtinį pasaulį, įveda lietuvių mirusiųjų deginimo paprotį bei naujų dievų kultą, galiojantį visiems baltams (suprantama, ir ten pat išvardintiems jotvingiams). Žinia, čia yra skirtumų, bet funkciškai kalbama apie pirmąją kelionę į pomirtinį pasaulį, jo atradimą ir, tikriausiai, apie mėginimą įveikti tikėjimų reinkarnacija bei metempsichoze tradiciją.¹¹ Dabar mums visiškai pakanka žinoti, kad tokia pat funkcija atliekančius mitus turi ir getai, ir baltai (tarp jų ir jotvingiai), ties galimomis genetinėmis Zalmoksiso ir Sovijaus mitų sąsajomis neapsistosime.

Herodotas Zalmoksiso vardą rašo dvejopai, tvirtindamas, jog patys getai jį žino dviem vardais: Σαλμοϋζις arba Γεβελεϊζις – pastarojo vardo vardininką skaitytume kaip „Gebeleizis“. Zalmoksis, Salmoksis, Geb–Gab–eleizis? Skambesys pakankamai artimas baltiškajam ar greičiau dzūkiškajam. Žinia, nesu filologas, bet labai nesunkiai LKŽ galima rasti tam tikrus atitikmenis. Ypač daug reikšmių teikia šaknis Gab-, plg. gabalas, gabenti, Gabija, Gabjauja, gabikis, -ė („piktoji dvasia“, velnias), gabus, gabvartas, gabriulis (?), plg.: *Jaunas mėnulis, senas gabriulis, duok tau Dieve prispildyt ir vėl sudilt.*¹² Ir įdomiausia, kad su šia šaknimi siejasi tikrai daug sakralinių reikšmių. Gebeleizis, Gabeleizis, Gabelaišis duoda tiek šifravimo galimybių, kad vienos kurios pasirinkti čia nėra prasmės.

Zal–Sal–moksis labai jau panėšėtų į „Siel–mokšį“, plg. sanskr. Mokša – šis žodis turi ne vieną reikšmę, bet viena jų „mokymas“, „religinė doktrina“. Lietuvių kalba vėlgi turi panašių atitikmenų: mokšė „bala“, „pelkė“, kurią spėtinai galima sieti su Zalmoksiso požemiais, arba atrasti „ėjimo“ reikšmę: mokšinti – „moklinti“, „nerangiai eiti“. – „Rytoj vėl reikės per purvyną Alovėn mokšlyt“.¹³

Šiuo straipsniu nesiekiu vienareikšmiškai perskaityti, iššifruoti Zalmoksiso/Gebeleizio reikšmes lietuviškai, tik noriu parodyti, kad tokios šifruotės įmanomos. Kiekviena su-

durtinio vardo šaknis teikia visą puokštę galimų semantinių skaitymo variantų.

Išvados formuluotinos šitaip: getų/jotvingių religinės sąsajos pačios savaime nepatvirtina getų–jotvingių giminystės. Jos derintinos su istoriniais duomenimis. Tačiau getiškosios jotvingių kilmės hipotezės atveju religinis istorinis požūris greičiau patvirtintų tą hipotezę, nei ją atmestų.

SANTRUMPOS:

- BRMŠ – Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai / Sudarė Norbertas Vėlius – T. 1: Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos. – Vilnius, 1996.
LPK – Balys J. Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogas // Tautosakos darbai. – T. 2. – Kaunas, 1936.
LKŽ – Lietuvių kalbos žodynas. – T. 3, 8. – Vilnius, 1956–1970.

NUORODOS IR PASTABOS:

1. Cituojama pagal: Basanavičius J. Prakalba // Lietuviškos pasakos įvairios – T. 4. – Vilnius, 1988. – P. 27.
2. „Великая хроника” о Польше, Руси и их соседях XI–XIII в. в. – Москва, 1987. – С. 127, 111.
3. Cituojama pagal: Pakarklis P. Kryžiuočių valstybės santvarkos bruožai. – Kaunas, 1948. – P. 18–19.
4. Basanavičius J. Min. veik. – P. 34 ir toliau.
5. Ten pat. – P. 24 ir toliau.
6. Būga K. Rinktiniai raštai. – T. 1. – Vilnius, 1958. – P. 410.
7. Skirmiadau minimi greta getų kaip trakų gentis. Plg. Skirmantas, Skirgaila – dar viena galima paralelė. Gal pridurtinas ir Skomantas, jau konkrečiau jotvingių vadas?
8. Lietuvių tautosaka. – T. 4 – Vilnius, 1967. – P. 659.
9. Vėlius N. Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis. – Vilnius, 1987. – P. 163.
10. Die Religion in Geschichte und Gegenwart. – B. 5. – Tübingen, 1986. – S. 1638.
11. Plačiau žr.: Beresnevičius G. Baltų religinės reformos. – Vilnius, 1985. – P. 11–76.
12. LKŽ. – T. 3. – Vilnius, 1956. – P. 3–7.
13. LKŽ. – T. 8. – Vilnius, 1970. – P. 333.

Parallels in the religious images of the Getai and the Yotvingians

Gintaras BERESNEVIČIUS

In this article there is an attempt from the religious historical standpoint of view to re-examine the hypothesis on the kinship between the Getai tribes mentioned by Herodotus and the tribes of the Baltic Yotvingians, which is based on certain historical assumptions and on the fact that the Yotvingians were called Getai by their contemporaries. Referring to the data from antique sources on the beliefs of the Getai one can observe that religious images of the Getai as well as those of the Yotvingians or (in a broader sense) of the Lithuanians contain the analogues, such as shooting into heaven, the myth on the first deadly man (Zalmoksis–Sovijus), sending the messenger to gods, believing in reincarnation on which an extreme bravery at the battle was based.

The religious data by themselves do not make it possible to identify the Getai nature of the Yotvingians, though the possibility for not rejecting such assumption has been retained.